

INTENTIONALITET

Erik Schultz

Begrebet »intentionalitet« bliver ført belyst fra tre synsvinkler. Dels som et forklarings-princip i relation til det kausale forklarings-princip. Dels som et epistemologisk princip ved erkendelsen overfor et ontologisk træk ved fremmedpsyken. Og endelig belyses handle-intentionalitet overfor »væren«.

På baggrund af denne ramme vises, hvorledes intentionalitetsfænomenet i den danske psykologi har udviklet sig fra at være et overvejende epistemologisk problem i retnings af en ontologisk problematisering. I denne udvikling er værens-aspektet blevet stærkere inddraget.

Vi skal i denne artikel beskæftige os med *intentionalitet*; - specielt set i lyset af den danske psykologis 100 års jubilæum.

Først må emnet afgrænses. Det gør vi ved at påpege tre problemstillinger omkring intentionalitetsfænomenet.

1. Intentionalitet som en særlig forklaringstype i modsætning til kausalitet.
2. Intentionalitet som en egenskab ved iagttageren (epistemologi), - og intentionalitet som en faktisk substans (ontologi).
3. Handle-intentionalitet overfor eksistens-intentionalitet.

Intentionalitet som forklaring

Når vi skal *forklare* noget, sker det ved at henvise til *årsagen* til dette noget.

Rychlak (1968, p. 120) beskriver, via tolkning af Aristoteles, fire årsagstyper: *Materiel årsag, effektiv årsag, formal årsag og final årsag.*

Lad os give disse en kort introduktion. Vi spørger: »Hvad er årsagen til, at dette værelse er så varmt ?«

Jo, det skyldes -

- at atomerne bevæger sig meget hurtigt (materiel årsag)
- at alle radiatorer er åbne (effektiv årsag)
- at det kræves i varmemester-instruksen (formal årsag)
- at vi skal lave tykmælk herinde (final årsag).

De to første årsags-typer er uden psykisk virksomhed (materiel og effektiv årsag). De er mekaniske eller *kausale*. Derved menes, at det nødvendigvis må være varmt, når atomerne er hurtige, eller radiatorerne er åbne.

De to sidste årsags-typer er derimod intentionelle. Der er en psyke på spil, som vil noget (formal og final årsag).

Det har generet mange, at intentionelle forklaringer ikke henviser til *nødvendighed*. Værelset kunne godt være koldt på trods af varmemesterinstruktionen, eller på trods af at vi står og skal bruge et varmt værelse til tykmælksfremstilling.

Dertil kommer, at virkningen kommer før årsagen i den finale forklaring. Årsagen er nemlig et fremtidigt *mål*.

Nu kan man udmærket forestille sig forklaringer ved fremtidige mål, som ikke har en psykisk intention som forklaringsbærer. For eksempel -

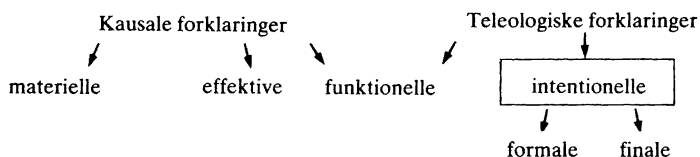
- Hvorfor drejer planten sig rundt? - Jo, fordi den søger noget at vokse op ad.
- Hvorfor tænder termostaten for radiatoren nu? - Jo, fordi den søger at holde værelsestemperaturen konstant.

Sådanne mål-forklaringer uden psykisk intentionalitet kan vi med Karpatschof (1985, p 95 f) kalde for *funktionelle* forklaringer.

Funktionelle forklaringer kan groft sagt altid reduceres til kausale. Det ses helt tydeligt i termostat-eksemplet. Vanskeligere er det i plante-eksemplet. Man har haft heftige diskussioner i biologien, om funktionelle forklaringer kan accepteres. Undertiden har man kaldt dem for vitale forklaringer. De fleste mener nok, at biologisk funktionalitet kan reduceres til kausalitet. Men dette problem må vi lade ligge.

Forklaringer ved mål - intentionelle eller funktionelle - kaldes ofte for *teleologiske* forklaringer.

Lad os skabe lidt orden i terminologien ved at sætte alt dette op i en taksonomisk figur:

Iagttagers-intentionalitet og genstands-intentionalitet

Lad os tænke os, at der sidder en mand i en park og betragter en kvinde, der vandrer rundt på græsplænen foran ham.

Vi kan stille to spørgsmål til denne situation. -

- Hvordan oplever manden den kvinde, der er foran ham?
- Hvad er det egentlig, kvinden vil?

Det første spørgsmål er naturligt, hvis man har en *epistemologisk* indgang til psykologien. Man interesserer sig for, hvorledes manden som *iagttager-psyke* intentionelt konstruerer eller gestalter sin oplevelse af kvinden.

Det andet spørgsmål er naturligt for manden, hvis han vil beskrive kvindens intentionalitet. »Hvorfor går hun så underligt frem og tilbage?« - spørger han måske sig selv. Han interesserer sig for *genstands-psykens* intentionalitet. Vi kan sige, at han har en *ontologisk* indgang til psykologien, idet han vil identificere en intention, som faktisk er til stede derude i verden.

Denne artikel kommer til at handle meget om sammenstødet mellem disse to intentionalitets-tilgange. Det er overordentligt kompliceret.

Handle-intentionalitet og eksistens-intentionalitet

Manden sidder i parken og kigger på kvinden foran sig. Vi vil nu stille det ontologiske spørgsmål til intentionaliteten i mandens psyke. Vi spørger ikke, hvordan han intentionelt konstruerer hende i sin oplevelse denne gang. I stedet spørger vi -

- Hvad er mandens intention i denne situation? - Hvad er det, han vil?

Kvinden vil noget, som hun vandrer rundt der på græsplænen, og manden vil noget, som han sidder der og betragter hende.

Det er indlysende, at disse ontologisk-intentionelle spørgsmål indbyder til intentionelle forklaringer.

Lad os blive ved mandens psyke. Hvad er det han vil?

Vi forestiller os, at manden er interesseret i kvinden, og vil i erotisk kontakt med hende. I det tilfælde er hans adfærd på bænken et *middel* til at opnå et mål. Vi forklarer hans adfærd intentionelt. »Manden sidder og kigger sådan, fordi han vil i kontakt«. Den senere mulige kontakt er årsagen til den nuværende adfærd på bænken.

Vi kalder denne intentionalitet hos manden for *handle-intentionalitet*. Han oplever givetvis sin nuværende situation som middel til noget. Han er endnu ikke, hvor han vil være.

Men manden kan også have en anden slags ontologisk intentionalitet. Han vil måske ikke andet, end hvad han gør lige nu. Han sidder og nyder synet af kvinden, og mere er der ikke at sige om hans intentionalitet.

Den form for intentionalitet kalder vi *eksistens-intentionalitet*. Manden oplever i en sådan situation, at hans nuværende adfærd *er* målet. Adfærden er ikke middel til noget. Han er, - han eksisterer her og nu i situationen.

Den her beskrevne forskel på handleintentionalitet og eksistensinten-

tionalitet er især behandlet af humanistiske psykologer. (Allport, 1937 - Maslow 1954).

Alfred Lehmann

Vi er nu rede til et tilbageblik på Psykologisk Laboratoriums hundredeårige historie. Hvordan har man set på intentionalitetsfænomenet i denne periode?

Alfred Lehmann grundlagde laboratoriet i en tid, hvor den såkaldte *associations-psykologi* herskede. Denne lære beskrev psyken som en sammensætning af psykiske atomer, kaldet *forestillinger*, som kunne være mere eller mindre komplekst sammensat i psykiske molekyler, og molekylebindingerne kaldte man associationer.

Det er tydeligt, at denne psykologiske lære søgte materielle kausale årsager til psykiske fænomener. Sjovt nok starter psykologien i Europa i en stræben efter materiel kausalitet, mens psykologien i USA cirka tyve år senere grundlægges på en jagt efter effektive kausale årsager. Kausaliteten er man enige om. Det er kausalitetstypen, der skiller vandene.

Hvorfor var man nu så interesseret i kausale forklaringer på Lehmanns tid? De er faktisk ikke særlig naturlige som psykologiske forklaringer.

Svaret ligger uden tvivl i den iøjenfaldende succes, som naturvidenskaben havde fået ved at bandlyse intentionelle årsager. At forklare et uvejr intentionelt var klart uvidenskabeligt. For eksempel: »Det tordner, fordi naturen vil hævne sig på os.«

Naturvidenskaben havde kunnet udvikle sig, fordi psykiske intentioner i naturen generelt var afskaffet som uvidenskabelig overtro. Det var derfor i denne ånd naturligt nok at prøve det samme i videnskaben som psyken.

Det er ihvertfald i denne sammenhæng, at man kan forstå den Lehmann'ske associationslære. Man ville kausalforklare den psykiske intentionalitet.

I kemien havde man succes med de materielle forklaringer på alverdens stoffers kausale sammenhæng. Men der var jo heller ingen psyke i de stoflige forbindelser, som kemien undersøgte.

I psykologien gik det derimod ikke så let med den kausale associationslære. Intentionaliteten blev nemlig ved med at blande sig.

Det er sjovt at se, hvorledes alle psykologer omkring århundredeskiftet er enige om at bruge associationslæren, men samtidig uenige om, hvorledes de skal forholde sig til den evigt forstyrrende intentionalitet.

I Freuds lære bliver associationerne ofte forstyrret af en *ubevidt* intentionel instans. Mennesket har ifølge denne lære ubevidste *ønsker* (intentioner!) som på lunefuld vis griber forstyrrende ind.

I Lehmanns lære hedder den intentionelle instans *opmærksomheden*. Generelt virker psyken således, at en forestilling kausalt fremkalder en associe-

ret forestilling, men opmærksomheden kan gribe ind som styrende intentionel psykisk instans. Hvis et menneske står og betragter et andet menneske, fremkaldes automatisk de associationer, som kausalt er knyttet til forestillingen om vedkommende, men opmærksomheden kan dog gribe ind og forhindre associationerne i at køre deres løb.

Freuds intentionelle instans i psyken er uciviliseret og forstyrrende. Lehmanns er civiliseret og styrende.

I de første årtier efter århundredeskiftet udviklede der sig nogle intentionelle mellempportionaler mellem disse yderpunkter. Man opfattede det sådan, at associationerne forløb under ledelse af visse *determinerende tendenser*. (Rasmussen, 1960, p 12 f). Hvis et menneske havde sat sig for at løse en bestemt opgave, ville denne intention virke determinerende ind på associationsforløbet.

Alle disse forskelligartede intentionelle størrelser blev klart opfattet som hypotetisk funktionelt virkende mekanismer i psyken.

Men associationslæren var dødsdømt på grund af det håbløse paradoks, den førte psykologien ind i. Man ville forklare menneskets intentionalitet kausalt-funktionelt ved associationsmekanismer, men intentionaliteten lod sig ikke opløse i dette forklaringsforsøg. Den blev ved med at blande sig i det, der skulle opløse den.

Edgar Rubin

Lehmanns efterfølger, Edgar Rubin, skulle da også blive kendt for at gå hårdt til angreb på kausalforklaringens psykologi. »Opmærksomheden eksisterer ikke« - hævdede Rubin frækt. (Rubin, 1926).

»Hvorfor denne emsighed med at forklare menneskers intentionalitet kausalt eller funktionelt?« - syntes Rubin at mene. »Kan vi ikke bare nøjes med at konstatere, at psyken er intentionel?«.

Men hvordan ville Rubin så forklare forskellen på en opmærksom og en uopmærksom skoleelev?

Denne forskel ville Rubin bestemt ikke forklare, den ville han *beskrive*. Mennesker er altid opmærksomme, men de har ingen opmærksomhed. - »Sagen er den« - sagde Rubin, - »at den opmærksomme elev er interesseret i dét, læreren har på hjerte. Den uopmærksomme elev er ikke interesseret i dét, men i noget andet. Den »uopmærksomme« elev er således slet ikke uopmærksom; - han har bare sin intentionalitet rettet mod noget andet end lærerens virksomhed.« (Rubin, 1924).

Rubin indfører på denne måde intentionaliteten som et princip i psyken, og bryder dermed radikalt med den antagelse, at den videnskabelige psykologi skal reducere psyken til en kausalt kørende maskine, og forklare psykiske fænomener herudfra.

Rubins budskab er: »Vi skal ombyggeligt beskrive de psykiske fænomener, som er givet for os - ikke (bort)forklare dem«.

Nu var det imidlertid sådan, at Rubin først og fremmest interesserede sig for perceptuelle oplevelser af relativt simple figurer. (Rubin, 1915). Ved at vælge sådanne emner, blev det iagttagers-intentionalitetens problem, der kom i focus. Vi husker manden i parken, der betragtede kvinden foran sig. Iagttagers-intentionalitetens problem blev antydnet med spørgsmålet: »Hvorledes oplever manden den kvinde, der er foran ham?« Genstands-intentionalitetens spørgsmål lød: »Hvad er det kvinden vil?« eller »Hvad er det manden vil?«

Det materiale, som Rubin vælger at studere, egner sig kun til iagttagers-intentionelle problemer. Man vil næppe spørge: »Hvad vil iagttageren med figurerne foran sig?« - og man kan slet ikke spørge til figurerens intentioner; -de har nemlig ikke nogen. Rubins spørgsmål var: »Hvordan oplever forsøgspersonen figurerne foran sig?«.

Edgar Tranekjær Rasmussen

Vi skal nu gøre en kort filosofisk afstikker.

Siden slutningen af sidste århundrede havde den *fænomenologiske filosofi* været under udvikling, og den fandt i løbet af nittenhundredetyverne og trediveerne en stærk udformning via Husserl (1954).

Sideløbende hermed fandt fænomenologien ind i psykologisk metodik gennem især *gestaltpsykologien*. (F.eks. Koffka, 1936).

Denne udvikling genfindes hos Rubins elever, Tranekjær Rasmussen og Franz From.

Filosofien er ganske kort sagt den, at menneskers erkendelse karakteriseres af intentionel formning. Når manden i parken ser en kvinde foran sig, så ser han hende gennem sin egen subjektivitets briller. Disse briller forstås som den særlige måde, mandens psyke forarbejder de indkomne indtryk på. Det er vigtigt at huske, at når fænomenologer taler om den intentionelle psyke, så er det således iagttagers-epistemologi-intentionen man tænker på.

Denne intentionelle formning af omverdens indtryk lader sig naturligvis udforske, ved at undersøge, hvorledes en iagttagers former eller forarbejder indtryk fra relativt simpelt genstandsmateriale. Visuelle figurer for eksempel. Metodiken bliver kort sagt, at iagttagers skal beskrive, hvad han *oplever*, og denne oplevelse kan så sammenlignes med det forelagte materiale.

Den afgørende kritiske og efter min mening - rigtige - indvendig herimod, er at gøre opmærksom på, at forskellen på oplevelsen og den forelagte faktiske genstand ikke lader sig forstå. For enhver beskrivelse af det sidste må naturligvis også være set gennem en iagttagerspsykes briller.

Tranekjær Rasmussen gør dette problem til sit hjertebarn. Hans løsning bliver, at alt hvad der foreligger i vort bevidsthedsliv må betragtes som iagttagers-intentionelle oplevelser, men disse oplevelser kan være af forskellige trindhøjder. Forskellen på iagttagers-oplevelse og faktisk forelagt genstand er

derfor ret beset en forskel i oplevelser på forskellige trin.

Jeg har foretaget en analyse af dette standpunkt, og er kommet til det resultat, at denne opfattelse aldrig kan holdes konsekvent. (Schultz, 1985). Alle er, et eller andet sted, nødt til at gøre sig tanker om de faktiske realiteter.

Men det bliver et karakteristisk træk ved den københavnerfænomenologiske skole, som Tranekjær Rasmussen formulerer gennem sit virke, at psykologien »kun« beskæftiger sig med »oplevelser«.

Hvad intentionalitet hos genstanden angår, må det fænomenologiske standpunkt derfor blive, at vi kan opleve genstanden derude med intentionelle kvaliteter. Manden på bænken i parken kan dels opleve, at han selv har *voluntære kvaliteter* i sin psyke, og at han i overensstemmelse hermed vil noget og gør noget voluntært, ligesom han naturligvis kan opleve, at kvinden derude vil noget og gør noget voluntært. (Rasmussen, 1960, p. 79 ff).

At Tranekjær Rasmussen alligevel gør sig ontologiske overvejelser, kan vi se i følgende for intentionalitets-problemet valgte eksempel.

»Det er et problem« - mener Rasmussen - »at intentionalitet hos genstanden tilsyneladende overskrider kausalitetens verdensbillede. Men dette problem kan overvindes ved at huske, at dyr og endog maskiner ofte beskrives teleologisk-funktionelt. En automat-pilot i en flyvemaskine kan jo styre mod et mål. Og en sådan teleologisk kendsgerning kan jo ret beset reduceres til komplicerede kausalitetskæder«. (Rasmussen, 1960, p. 66).

Der sker det bemærkelsesværdige hos Rubins elever, at iagttagelse-intentionalitetens pointe bliver videreudviklet på genstands-intentionalitetens bekostning. Tranekjær Rasmussens psykologiske lære vil, at verden derude rummer al den intentionalitet, som vi kender så godt, men kun i iagttagelsesoplevelse. Reelt er virkeligheden kausal.

Frans From

Visionen om, at verden derude er som kausalitets-videnskaben beskriver, mens den oplevede verden er intentionel, bliver på ganske konsekvent måde uddybet af en anden af Rubins elever, Franz From.

Vi vender tilbage til manden i parken, som sidder og oplever en kvinde foran sig. Hvorledes oplever han hende? - Dette epistemologiske spørgsmål har From udforsket og beskrevet i sin afhandling fra 1953. (From, 1953).

Læg mærke til hvad From gør. Han udskifter de typiske intentionalitetsløse genstande (visuelle figurer m.m.) med genstande derude, der umiddelbart må antages at have intentionalitet. Det antager vi jo umiddelbart, at kvinden har.

Manden i parken kan selvfølgelig stille sig selv det ontologisk-intentionelle spørgsmål. - »Hvad er det, kvinden vil? - Jeg kan ikke umiddelbart se det, men jeg kan vel finde ud af det, hvis jeg sidder og betragter hende en stund«.

Men lad os nu tænke os, at kvinden er blevet instrueret i at gå ind på græsplænen og opføre en række, i sig selv, meningsløse små-handlinger (gå-lidt-frem, gå-lidt-tilbage, klø-sig-i-håret, åbne-sin-taske, rode-lidt-i-den, lukke-den-igen, osv. osv.). I den situation bliver det ontologisk-intentionelle spørgsmål meningsløst for manden på bænken. »Hvad er det egentlig kvinden vil?« - Ja, hun vil såmænd ikke andet end opføre alle disse små-handlinger, som hun er blevet bedt om.

Men manden på bænken kan naturligvis med sin iagttager-psyke lægge intentioner ind i kvindens adfærd. Intentioner, der naturligvis ikke er derude, men som blot er iagttager-intentionelle konstruktioner.

From får, via forsøg af denne art, beskrevet hvorledes det er ganske typisk for iagttagere at lægge *formål/mening/hensigt* ind i genstandspersonens adfærd.

En imødekommende fortolkning af Froms forsøg vil ligge i en accepterende konstatering af, at iagttager-psyker har en intentionel tilbøjelighed til at se intentioner i andres adfærd, og andet og mere handler forsøgene ikke om.

Men en mere kritisk fortolkning må påpege, at From på genstandssiden fremlægger menneskeadfærd af helt usædvanlig karakter. Nemlig menneskeadfærd, der er rensat for den intentionalitet, der ellers altid vil være der hos en kvinde, man ser i en park. Og denne helt usædvanlige adfærd ligner fuldstændig de adfærdsbeskrivelser, som de effektiv-kausale behaviourister påstår er den faktiske adfærd.

Lad os finde de steder i Froms forfatterskab, hvor han gør sig ontologiske overvejelser. From siger ganske vist, som Tranekjær Rasmussen, at han ikke vil vide af dem, men de er der.

For det første siger From et sted, at »behaviourister nok er dem, der har interesseret sig for den faktiske adfærd hos andre«. (From, 1953, p. 14). Og han konstruerer realiteterne i sine forsøg, så de passer hermed. (From, 1953, p. 100).

For det andet »indrømmer« han, at den faktiske verden derude blot er et virvar af elementarpartikler. (From, 1951, p. 9).

Selvom From andetsteds hævder, at ontologiske spørgsmål er metafysiske (From 1951, p. 54), så er det alligevel klart nok, at han forestiller sig en reel verden derude som et gigantisk kausalt-funktionelt-maskineri, mens den oplevede verden rummer alle intentionerne.

Spørgsmålet er, om ikke der ligger et oprør i Froms forsøg med iagttager-intentionalitetens konstruktioner af genstandsintentionaliteten. Han udskifter jo det typiske fænomenologiske genstandsmateriale uden intentioner (visuelle former m.m.) med hele mennesker. Dog sikrer han sig først, at disse hele menneskers adfærd er rensat for den intentionalitet, de ellers har, når de ikke opfører et adfærds-kausalt skuespil.

København-fænomenologien gør oprør mod kausalitets-verdensbilledet på epistemologi-siden. Men på ontologi-siden er de klart nok med i verdensbilledet, der er rensat for psykisk intentionalitet.

Torsten Ingemann Nielsen

Men en af Tranekjær Rasmussens og Froms elever skulle - i løbet af tres'erne og halvfjerds'erne - give intentionaliteten et kraftigt skub i ontologisk retning.

Det er almindeligt at opfatte ontologisk intentionalitet som handle-intentionalitet. Når Froms forsøgspersoner oplevede, at der var formål/mening/hensigt i genstandspersonens adfærd, så kaldte From det netop »oplevet handling«.

Torsten Ingemann Niensens afhandling fra 1978 hedder »Handlinger«. Og den er interessant, fordi den rummer en klar ontologisering af menneskers intentionalitet. (Nielsen, 1978).

Manden på bænken i parken kan stille det ontologiske intentionalitets-spørgsmål til sig selv. - »Hvad er det egentlig, jeg vil? - Hvorfor sidder jeg her og kigger på damen?«

Manden oplever måske, at han har kontrol over sine handlinger. - »Hvis jeg vil i kontakt med damen, kan jeg jo gå over og sige et eller andet åndfuldt« - tænker manden ved sig selv.

Men nu oplever manden måske, noget i ham gør modstand.

»Jeg er jo bange« - føler manden. »Noget i mig holder mig tilbage. Jeg tør ikke gøre det«.

Når mennesker vil handle for at opnå et mål, kan de opleve forskellige slags forhindringer. I dette tilfælde med manden på bænken, oplever det handlende menneske en modstand i sig selv. Han vil gerne, men samtidig vil han ikke. Der må være nogle intentioner i konflikt med hinanden, og manden kender kun målet i den første intention, - »at han vil«. Han må derfor lede efter den forstyrrende intentions mål; - »hvad er det, han ikke vil?«.

Ingemann Niensens forfatterskab er interessant i vor sammenhæng, fordi første del af den omtalte afhandling tager afsæt i københavner-fænomenologiens regie. Nielsen undersøger, hvorledes man oplever ikke at kunne kontrollere en handling, som man ellers troede, man kunne. Niensens forsøgspersoner skal tegne en lodret linie, ved at stikke hånden ind i en kasse med en glasplade øverst, hvorigennem man kan se sin hånd tegne stregen. Hånden stikkes ind i en sort handske, og man ser, hvorledes éns egen sorte hånd tegner linien.

I virkeligheden er det en anden hånd man ser, idet der via en udspekuleret spejlfleks-anordning kommer et billede på glaspladen af en fremmed hånd, som man altså som forsøgsperson tror er éns egen. Og den hånd tegner skævt.

Det er selvfølgelig ekstremt ubehageligt at opdage, at man ikke kan kontrollere handlingen, at tegne en lodret linie. Og hvor kommer forstyrrelsen fra? - Reelt - ontologisk - kommer den udefra, men oplevet - epistemologisk - må man tro, at det er noget i én selv, som forstyrrer; - noget, som man burde have voluntær kontrol over, men som nu tager magten fra én.

Igen ser vi, hvor udspekuleret man må være, når oplevelsen og realiteten skal adskilles.

Det er da også helt tydeligt, at Ingemann Nielsen i afhandlingens anden del interesserer sig for reel ontologisk intentionalitet. Han udvikler en generel handle-model, som kan bruges som analytisk redskab, når man vil analysere sine egne konfliktuerende handletendenser, og når man vil hjælpe andre med at analysere deres.

Jeg synes, det er tydeligt, at Ingemann Nielsen arbejder sig ud af den epistemologiske intentionalitetsopfattelse, og hen imod en beskrivelse af handlinger som en reel fænomenverden, som vi selvfølgelig oplever, men som også er der faktisk.

I Ingemann Niensens senere forfatterskab videreudvikler han sine betragtninger om handlinger i klar humanistisk/eksistentiel retning. (Nielsen, 1986).

Det bliver i stadig stigende grad pointen, at vore handlinger i denne verden udspiller sig i to erkendelsesmæssige regier. Vi kan dels erkende *kategoriserende*. Det gør vi, når vi vil manipulere realiteterne for at opnå vore mål. Men vi kan også erkende *symboliserende*. Det gør vi, når vi er i vore mål; - når vi dyrker dem, møder dem, er i forhold til dem.

Jeg fortolker Ingemann Niensens arbejde i den danske psykologi således, at han først tager afsæt i københavnerskolens epistemologiske intentionalitetsopfattelse; - dernæst gør han den ontologisk reel; - og endelig arbejder han sig ind i problemfeltet omkring handle-intentionalitet og eksistentiel-intentionalitet.

Er en ny intentionalitetsforståelse på vej?

Jeg mener at kunne ane, at ikke mindst den danske psykologi er i gæring omkring en ny intentionalitetsopfattelse. Det mener jeg selvsagt, fordi jeg selv blander mig kraftigt i gæringsprocessen.

Mit forskningsmæssige hjertebar er i høj grad blevet intentionalitetens problem. (Schultz, 1972, 1979, 1982 og 1985).

Den danske psykologi er i disse år stærkt påvirket af Leont'evs psykogenetiske betragtninger. (Leont'ev, 1967, 1983). Lad mig ikke opremse navne på inspirerede psykologer, for vi er mange, som har fundet noget hos Leont'ev. Jeg vil nøjes med at henvise til tema-numrene i Psyke & Logos om »psykogenesen« og »virksomhedsbegrebet«. (Psyke & Logos, 1981, nr. 1, 1983, nr. 2).

Mit synspunkt er, at der sker noget interessant, hvis man prøver at kombinere Ingemann Niensens dictomi kategoriserende erkendelse/symboliserende erkendelse med Leont'evs psykogenese. Denne kombination hr jeg nyligen beskrevet. (Schultz, 1985).

I mit kombinationsarbejde har jeg lavet Froms forsøg med »oplevelsen af

andres adfærd« om på den måde, at jeg har brugt reel intentionel adfærd som materiale, - ikke skuespil.

Omkring dette har jeg udviklet mit kombinationsstandpunkt, og jeg vil kort skitsere det her.

Kausalitet og intentionalitet.

Naturvidenskaben har haft succes ved at afskaffe intentionelle forklaringer. Ja, - men den succes har den netop haft, så længe den blev ved studiet af fænomener uden psyke.

I alskens gammel overtro er det karakteristisk, at man tillægger naturen psykiske egenskaber, og dermed intentioner. For eksempel »naturens hensigter«, »straffende naturkatastrofer« osv. Hvis man afskaffer alle disse intentioner får man succes, fordi de ikke eksisterer.

Hvis man derimod studerer psykiske realiteter; - mennesker og højerestående dyr - på den måde, får man problemer. Disse fænomener har psyke, - de har intentioner.

Leontév bruger begrebet *virksomhed* som betegnelse for den kendsgerning, at al liv er kendetegnet ved stofskifte, vækst og formerings-*forhold* til omverdenen. Den *psykiske virksomhed* bliver i denne tankegang til *forholds-erkendelse*, og denne finder man hos højerestående dyr og mennesker.

Højerestående dyr og spædbørn erkender deres forhold. Sproglige (samfundsmæssige) mennesker erkender *desuden* sig selv og det andet. Et overbevisende omend omfattende argument for dette »desuden« findes hos Mammen. (1983).

Jeg har selv, i modsætning til Leont'ev og mange andre Leont'evske tænkere, fundet det naturligt at bruge den klassisk-*hermeneutiske* (Dilthey, 1913) skelnen mellem forklaring og *forståelse* i løsningen af kausalitets-intentionalitetets-problemet.

Når vi studerer fænomener, som reelt er uden psykisk virksomhed, - det vil sige død materie og simpelt liv uden erkendelse, - så er det rigtigt at forklare kausalt eller funktionelt. Og det er naturligt at afgrænse forklaringsbegrebet hertil.

Intentionelle forklaringer er derfor ret beset ikke forklaringer. Det er forståelse af den intentionelle virksomhed hos psykiske livsformer. Når manden på bænken i parken sætter sig den opgave at finde kvindens og sine egne intentioner, og det lykkes for ham, så har han ikke forklaret noget som helst kausalt. Han har identificeret reelle intentioner. Han har forstået dem.

Man kan, kort sagt, forklare ikke-psykiske-realiteter kausalt, det vil sige; -man kan identificere nødvendige og tilstrækkelige lovmæssigheder omkring disse fænomener.

Psykiske intentioner kan ligeledes identificeres, men heraf udspringer in-

gen nødvendigheder. Lad os sige, at manden på bænken korrekt har konstateret, at kvinden venter på nogen. Ud fra denne korrekte identifikation følger ingen lovmæssigheder. Manden kan aldrig udtale sig om, hvor længe hun gider vente, selvom han har forstået hendes intention i situationen.

Iagttager-intentionalitet og genstands-intentionalitet.

Vi har fulgt problemerne imellem det epistemologiske og ontologiske intentionalitetsspørgsmål. Her har jeg, inspireret af Leont'ev og Ingemann Nielsen, vovet at formulere et radikalt synspunkt:

- det epistemologiske spørgsmål er forkert, og følgelig er det ontologiske overflødigt.

Er det forkert at spørge, hvorledes manden på bænken oplever kvinden? - Strengt taget: »Ja«.

Det er forkert på den måde, at manden oplever realiteterne. Vi kan ikke skelne mellem »oplevelse af kvinden« og »kvinden«, - det er én og samme sag. Den pointe finder man også hos Tranekjær Rasmussen. Han tager blot konsekvensen, at så kan vi kun have med oplevelser at gøre. (Rasmussen, 1964, p. 32).

Jeg tager en anden konsekvens - stærkt støttet af mine inspirationskilder: Vi kan kun have med realiteter at gøre. Men; - vi kan have med forskellige realiteter at gøre.

Handle-intentionalitet og eksistens-intentionalitet.

Den forskel, der ligger i en skelnen mellem mandens oplevelse af kvinden og kvinden, skal nemlig forstås på anden måde.

Måden finder vi ved kort at repetere Leont'ev:

»Højerestående dyr og spædbørn erkender deres forhold. Sproglige mennesker kan *desuden* erkende »sig selv« og »det andet«.

Manden på bænken i parken er et sprogligt menneske. Han kan derfor vælge mellem at beskrive to forskellige realiteter:

- sit forhold til kvinden
- kvinden

Den epistemologiske fænomenologi har på ganske effektiv vis hævdet, at menneskers erkendelse principielt altid er erkendelse via erkenderens »briller«, - men som bekendt gør briller det lettere at se realiteterne derude, som de er.

Det er nu min konklusion, at manden kan vælge mellem at beskrive to forskellige realiteter som antydnet her. Hans konstruktioner og briller hjælper ham netop til at kunne beskrive begge realiteter, som de er.

Mennesker indgår, som alt andet liv, i økologiske systemer. Hos primitivt-psykisk liv er sådanne systemer funktionelle. Han og hunblomster på et træ er et eksempel herpå.

Men hos det psykiske liv *erkendes* forholdet. Funktionaliteten er transcenderet. De psykiske dele af forholdene har ægte intentioner.

I det økologiske forhold »kanin-gulerod« er »kaninen« psykisk og intentionel overfor guleroden. »Guleroden« derimod er psykisk og funktionel overfor kaninen.

I det økologiske forhold »hankanin-hunkanin« er begge parter psykiske og intentionelle.

Forholdserkendelse må opfattes som *følelsesmæssig erkendelse*. Vi må *ikke* skelne mellem følelse og erkendelse, og vi må nok antage, at psykiske dyr kun har følelsesmæssig erkendelse.

Mennesker kan, som psykiske dyr, erkende de økologiske forhold de som dele indgår i. Disse forhold identificerer vi, når vi beskriver verden følelsesmæssigt-intentionelt.

Når manden på bænken i parken beskriver »sit forhold til kvinden«, er det netop den økologiske *realitet* han har identificeret, ikke en »subjektiv konstruktion« af en »objektiv realitet«.

Men desuden kan manden som sprogligt-samfundsmæssigt individ identificere »kvinden«. Som hun er reelt i sig selv. Og den kunst kan kun menneskes. Men vi kan den til gengæld også grundigt.

Netop derfor tager den tidlige fænomenologi fejl, når den hævder, at vi altid ser verden med vore »subjektive konstruktioner«.

Den fænomenologiske pointe bliver efter min mening god, når den handler om, at vi kan vælge mellem at beskrive forholdserkendelsen, som så kaldes *fænomenologisk beskrivelse* og delerkendelsen, som så bliver den sædvanlige naturvidenskabelige »objektive« beskrivelse.

Lad os nu sige det helt generelt:

Mennesker kan skelne mellem to realiteter

- sit forhold til X
- X

Den første realitet har med eksistens-intentionaliteten at gøre, den sidste med handle-intentionaliteten. Lad os afslutningsvis give det en kommentar.

Motiv og behov

Begreberne *motiv og behov* viser klart nok hen til intentionelle realiteter. Hvad vil manden? - Hvad er hans motiv? - Hvad er hans behov?

Efter min mening er begrebet »behov« temmelig håbløst. Hvad betyder det? Tænkes der på psykiske intentioner, kommer det vel tæt på »motiv«, men ofte har man i psykologien talt om »fysiske behov«, og så bliver det helt uklart.

Begrebet »motiv« dækkes for mig at se udemærket af intentionsbegrebet.

Men Leontjev bruger disse to intentionsbegreber således: »Hos psykiske dyr er dyret motiveret af sine behov. Hos mennesker sker der derimod en adskillelse; - motiv og behov er ikke sammenfaldende«.

Den intentionelle realitet, Leont'ev hermed beskriver, er indlysende rigtig og vigtig.

Når kaninen identificerer sit forhold til guleroden, vil den »nyde« at kunne få fat i den, og »generes af« at blive forhindret. Bemærk de følelsesmæssige begreber. Kaninens mål, motiv og behov er en og samme sag.

Hos højerestående pattedyr gælder det samme i nogen grad. Og Leontjev oversér faktisk, at det kun gælder i nogen grad.

Menneskeaben kan manipulere midler og fremstille værktøj for at nå frem til en banan. Bananen er målet, motivet og behovet, men; - værktøjsfremstilling og manipulation er også mål, motiv og behov.

Jeg mener, Leontjev har ret i, at mål, motiv og behov stadig er sammenfaldende hos menneskeaber, men han overser faktisk, at der nu er tale om to slags behov, motiver og mål.

Hos mennesker sker der imidlertid noget afgørende. Og den pointe er vigtig.

Dét, der hos mennesker svarer til »gulerødder og bananer« produceres samfundsmæssigt. Midlerne og værktøjet er en samfundsmæssig produktionsform, og virksomheden er som bekendt *arbejde*. Men man må ikke forstå det menneskelige arbejde som en mere kompliceret form for abe-agtig manipulation.

Hvorfor ikke? - Nej, fordi den menneskelige arbejder aldrig når frem til produktet. Arbejderen på gulerods-fabrikken får aldrig de gulerødder, han er med til at producere. De afhændes.

Det er på den måde Leont'evs pointe skal forstås. Den højtudviklede abe kan måske imponere os ved at rumstere med udviklede midler for at nå frem til den banan, der er svært tilgængelig. Den »arbejder hårdt for at nå frem«, og det kan se helt menneskeligt ud, når en sådan intelligent abe præsterer sit yderste, men det hele handler om intentionelt at få fat i den pokers banan. Det gør det ikke hos mennesker. Vi skaffer os ikke føde, klæder og biler m.m. ved at arbejde i føde, klæde eller bilfabrikker. »Motivet« hos samlebandsarbejderen kan således ikke være et »behov« for at få den flotte bil, han står og producerer. Hans »bil-behov« er fuldstændig uafhængigt af hans arbejdsvirksomhed. Så han må være motiveret af noget andet.

Ja, - han må nemlig være motiveret af »selve arbejdet«. Ellers går det galt. Arbejderen skal kunne »lide sit arbejde«, ellers er arbejdet *meningsløst*.

For aben kan der som sagt også være tale om at kunne lide arbejdet med at

nå frem, men meningen med virksomhed er dog produktet af anstrengelserne.

Det er interessant, at Leont'ev faktisk lægger op til en eksistentiel-intentionel pointe omkring menneskelig virksomhed, som han dog ikke trækker klart op. Faktisk forholder han sig urimelig kritisk til »vestlige humanister« på trods af, at han i høj grad deler pointe med dem.

Sagen er jo, at ethvert menneske har et eksistentielt-intentionelt problem at løse. Leont'ev har så evigt ret i, at menneskelig arbejdsvirksomhed i sig selv er meningsløs, fordi »behovet« eller »målet« ikke findes i det.

Derfor skal »mennesket« finde meningen i sin virksomhed. Den er der nemlig ikke automatisk.

Mennesket kan skelne mellem:

- sit forhold til arbejdet
- arbejdet

Det er denne skelneevne, der muliggør en arbejdsindsats, uanset hvorledes forholdet til arbejdet ellers måtte være. Men det er også denne skelneevne, der gør det til et bydende imperativ for mennesker at finde meningen i arbejdet; - at få et godt forhold til det. Vi kender alle konsekvenserne, hvis det ikke lykkes. Eksempler turde være overflødige.

REFERENCER

- ALLPORT, G. W.: (1937): *Pattern and Growths in Personality*. London: Holt, Rinehart & Winston.
- DILTHEY, W.: (1913): *Der Aufbau der Geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*. Frankfurt a.M.
- FROM, F.: (1951): *Drøm og neurose*. Kbh: Schultz
- FROM, F.: (1953): *Om oplevelsen af andres adfærd*. Kbh: Busck.
- HUSSERL, E.: (1954): *Die Krisis der Europäischen Wissenschaften und die Transzendente Phänomenologie*. Haag: M. Nijhoff.
- KARPATSCHOFF, B.: (1985): *Psykologiens gyldighed*. Kbh: Københavns Universitet, Psykologisk laboratorium, *Psykologisk forskningsrapport nr. 4*.
- KOFFKA, K.: (1936): *Principles of Gestaltpsychology*. London: Routledge & Kegan.
- LEONT'EV, A.N.: (1967): *Probleme der Entwicklung des Psychischen*. Berlin: Volk und Wissen.
- LEONT'EV, A.N.: (1983): *Virksomhed, bevidsthed, personlighed*. Kbh: Sputnik.
- MAMMEN, J.: (1983): *Den menneskelige sans*. Kbh: Dansk psykologisk forlag.
- MASLOW, A.: (1954): *Motivation and Personality*. N.Y.:Harper & Row.
- NIELSEN, T.I.: (1978): *Handler*. Kbh: Dansk psykologisk forlag.
- NIELSEN, T.I.: (1986): *Bevidstheden og det der er helt anderledes*. Kbh: Københavns Universitet. Psykologisk laboratorium. Psykologisk skriftserie, Reproduktion.
- Psyke & Logos*, 1981, nr. 1.
- Psyke & Logos*, 1983, nr. 2.
- RASMUSSEN, E.T.: (1960): *Dynamisk psykologi og dens grundlag*. Kbh: Munksgård.
- RASMUSSEN, E.T.: (1964): *Bevidsthedsliv og erkendelse*. Kbh: Munksgård.

- RUBIN, E.: (1915): *Synsoplevede figurer*. Kbh: Psykologiske tekster bd. 5.
- RUBIN, E.: (1924): Opmærksomhed. I: *Salomonsens leksikon*. Kbh.
- RUBIN, E.: (1926): *Die Nichtexistenz der Aufmerksamkeit*. IX Kongres for eksperimentel psykologi, Jena.
- RYCHLAK, J.F.: (1968): *A Philosophy of Science for Personality Theory*. New Haven.
- SCHULTZ, E.: (1972): *Psykoanalytisk fortolkning og hermeneutik*. Kbh: Akademisk Forlag.
- SCHULTZ, E.: (1979): Psykologi, psykoanalyse og hermeneutik. I: *Symposion*, 3, p. 32-51.
- SCHULTZ, E.: (1982): Om erkendelsen af andres adfærd. I: *Psyke & Logos*, 1, p. 55-94.
- SCHULTZ, E.: (1985): *Personlighedspsykologiens teori og metode*. Kbh: Psykologisk laboratorium, reproduktion.